

epagoge*

dă-i

Adresa redacției

redactiaepagoge@gmail.com

Suprafețe

Arhivele

Marea Adunare Redacțională

Rubrici

bate vântul, latră câinii

interviu

noduri și semne

doi câini andaluzi

gânduri des-fătate

banda lui Möbius

combustii și maxime

roata morariului

de toate, ieftin

alteritatea sa regală

Vrei să fii burghez?

Abonează-te prin e-mail:
(e-mailul va fi în Spam)

Hiperreal, fără egal

Epagoge on
Facebook

Like 60

Prieteni frecventabili

interviu

Marc Richir: „Acest ne-loc mă bântuie...”

Marc Richir este neobosit. Gânditorul belgian practică filozofia precum escaladarea. Gândirea sa, trecută prin Husserl și Dostoievsky, este centrată pe experiența sublimului, moment în care experimentăm ceea ce ne depășește. Pornind de la un câmp de lavandă, ne povestește despre cercetările sale asupra timpului, spațiului și a efemerului.

Leșind din Aix-en-Provence, ținem drumul lung până la unirea cu micile drumuri ale Alpes-de-Haute-Provence, trecând pe lângă orașul Banon, de-a lungul câmpurilor de lavandă, ajungem la un cătun pierdut de unde mergem tot înainte. Zărim silueta înaltă a lui Marc Richir, în cele din urmă. Ne conduce către cabana izolată pe care i-o închiriază în fiecare vară un localnic, la marginea dintre câmp și pădure.

Restul anului, filozoful locuiește într-o casă la poalele muntelui Ventoux. De zeci de ani pleacă din oraș, fugind de fasoanele și jocurile lui de putere. De când nu mai predă la Universitatea liberă din Bruxelles, unde este o figură dintre cele mai respectate, își organizează seminariile rezervate cercetătorilor veniți din Japonia sau Australia, în satul vecin. Are o operă de continuat...

Marc Richir propune o reelaborare completă a proiectului fenomenologic de înțelegere a raportului dintre conștiință și lume început acum un secol de Husserl, continuat de Sartre, Merleau-Ponty și Emmanuel Levinas. În studiile sale a remodelat marile teme a ceea ce numim „filozofie primă” care vizează cercetarea principiilor tuturor lucrurilor: gândirea, timpul, limbajul, imaginația, istoria, afectivitatea și corpul, sublimul și transcendența, binele și răul. „Enigma sensului este că el se pierde mai ușor decât se câștigă și că nu există nicăieri vreun stăpân”, afirmă el. Cu amabilitate și bonomie, ne-a călăuzit o după-masă pe drumul sensului pe cale de a se ivi.

Philosophie Magazine: Ați predat la Bruxelles și la Paris. De ce ați ales să locuiți aici în Provence?

Marc Richir: Ca să scap de aglomerația marilor orașe și ceea ce Baudelaire numea „tirania chipului omenesc”, care mă sufocă și mă împiedică să gândesc. Regăsesc aici o Mediterană apropiată Greciei care, din punct de vedere filozofic, este sursa mea primară. Călătoresc puțin și n-aș lăsa pentru nimic pe lume aceste locuri.

P.M: Care ar fi, după dumneavoastră, metafora cea mai bună pentru exercițiul filozofic?

M.R: Escaladarea. Când atac o problemă, urmăresc un punct de intrare ca și cum m-aș afla la baza unui perete de escaladă și caut un loc în care să-mi împlânt primul crampon, pentru a începe urcarea. Odată ajuns la un nivel, trebuie să mă asigur înainte de a-l aborda pe următorul. Și tot așa, până la capăt. Asemeni unui alpinist, mi-e foarte greu să mă opresc și să mă odihnesc. Atunci când fac altceva, trăiesc cu sentimentul că nu se întâmplă nimic, că timpul este gol.

P.M: Cum s-a născut vocația dumneavoastră filozofică?

DE FILOSOFIE ȘI ANTROPOLOGIE MEDICALĂ

(conf. univ. dr. Istvan Kiraly
UBB Cluj-Napoca)

M.R: Totul a fost determinat de un roman. Citisem deja filozofie când eram adolescent. Însă, la 17 ani am descoperit *Crimă și pedeapsă* și evidența s-a impus de la sine: vocația mea era de ordin filozofic. De ce această operă în mod special? Nu știu. Și nu caut să îmi explic. Ține de misterul originii... Totuși, când m-am înscris la universitate, am ales fizica și munca la Institutul de Astrofizică din Liège. Credeam cu naivitate că matematicile, principalul instrument al fizicii moderne, constituie fondul realității. Or, puțin mai târziu, am citit cele două prefețe la Critica rațiunii pure a lui Kant. „Noi cunoaștem despre lucruri [a priori] numai ceea ce noi înșine punem în ele”, susține filosoful. Credința mea în matematici s-a prăbușit. Ea nu ne dă acces la o realitate obiectivă și transcendentă, cum încă mai cred unii. „Realitatea” este susținută de ceea ce Kant numește condițiile de posibilitate ale cunoașterii, care preced experiența pe care o avem cu lucrurile. Este acest câmp, mai profund decât matematicile, decât fizica și chiar decât experiența reală, pe care am început atunci să îl explorez. La 22 de ani mi-am întrerupt studiul în fizică și m-am înscris la filozofie la Universitatea liberă din Bruxelles. După trei ani, am intrat în FNRS [*Fondul național pentru cercetare științifică*, n. red.], echivalentul CNRS-ului din Franța [*Centrul național pentru cercetare științifică*, n. red.]. Aici am rămas toată viața ca cercetător și dascăl.

P.M: Ce v-a determinat să vă orientați către fenomenologie?

M.R: Epoca mea era dominată de operele lui Heidegger, Merleau-Ponty și Derrida. Chiar dacă am fost foarte impresionat de Heidegger, atmosfera gândirii sale, ceea ce el însuși numește *stimmung*, „dispoziția afectivă”, m-a făcut să dau înapoi. Domnește la el o retorică a abisului, a tragicului, un eroism al morții care mi-a devenit insuportabil. Farmecul lui Heidegger, care a vrăjit generația mea, n-a funcționat mult timp asupra mea.

P.M: Ce-a avut de-a face această atmosferă cu angajamentul nazist a lui Heidegger?

M.R: Toată problema are de-a face cu recuperarea eroismului prin fascism. Pentru mine, tonul din *Ființă și Timp* este cel al Republicii de la Weimar din 1925, ce a urmat eșecului sângeros al revoluției germane: o situație de disperare și un apel la o radicalitate care nu poate fi decât cea a morții. În fața neantului, doar existența eroică poate fi autentică. Fascismul a operat o tragică recuperare a eroismului. Sărăcii oameni masacrați în tranșeele Primului Război Mondial, într-un măcel industrial care interzicea comportamentul eroic în sens clasic, a fost recuperat și metamorfozat de fascism. Acesta este tot sensul cărții *Furtuna de oțel* a lui Ernst Jünger. Heidegger, aproape de Jünger, s-a înscris în această mișcare.

P.M: V-ați întors, așadar, de la Heidegger la Husserl...

M.R: Da, am vrut să mă întorc la sursă. Husserl este tatăl fondator al tuturor filozofilor din secolul XX care contează pentru mine. El a relansat demersul „transcendental” pe care l-am descoperit la 17 ani în Kant: interogarea, nu a realului, ci a raportului nostru cu realul. El propune metoda cea mai radicală pentru interogarea din temelii a raportului nostru cu lumea. Acest demers se bazează pe metoda numită „reducție”, suspendare (în greacă *épokhè*). Prin aceasta se „scoate din circuit” pozitivitatea lucrurilor, dar și pe eul care le percepe, gândurile sau imaginile, pentru a redescoperi modul în care conștiința le vizează – și aceasta independent de dilema dacă aceste lucruri și eul există ca atare. Ceea ce face legătura dintre gândire și obiect, numită de Husserl intenționalitate, nu se găsește nici în capul meu, nici în obiect și nicăieri într-un loc din spațiu. De exemplu, când ascult o melodie, muzica, distinctă de sunete, nu se află nici în spațiul fizic, nici în capul meu, căci

nu e suficient ca eu să vizez sunetele pentru a le înțelege ca muzică. Sau, în timpul unei plimbări, când percep un câmp de lavandă, această percepție nu se găsește nici în obiect – câmpul de lavandă – nici în capul meu. Ea nu are loc în spațiu. Acest ne-loc, acest „decât fenomen” [rien que phénomène], mă bântuie.

P.M: Totuși, am sentimentul percepției directe a formei sale, a culorii și a mirosului, câmpul de lavandă mi se impune într-o manieră directă și evidentă.

M.R: Însă câmpul de lavandă circumscris în limitele sale, culoarea și forma sa, e o „carte poștală”, este clișeuul câmpului de lavandă și nu acela pe care îl percep când mă plimb. Acest câmp nu-l percep niciodată decât dintr-un punct de vedere, schițat și în mișcare, cu vântul care-l leagănă, lumina și căldura care-i fac culorile să vibreze de-a lungul timpului... Întreaga viziune panoramică este abstractă și inumană. Suntem în vedere și nu în privire. De fapt, ceea ce contează este înscrierea în mișcare a „cărni” mele în spațiu, afectivitatea mea, felul în care privirea se plimbă, sare, se pierde, își revine, o ia de la capăt... Acolo, ceea ce se află nu este experiența unui câmp de lavandă particular – ceea ce ar fi deja o abstracție – ci a unui peisaj. Acolo, fenomenul nu este încă prefăcut în clișeu, ci este perceput într-o manieră dinamică, într-adevăr arhaică. Revenind la fenomenul în stare sălbatică, sunt împins să las să înflorească ceea ce mă mișcă, mă afectează, mă mobilizează în această percepție. Totul se petrece ca și cum deschiderea peisajului este simultană deschiderii către enigma a ceea ce eu sunt pentru mine însumi.

P.M: De la Husserl la Jean-Luc Marion, fenomenologia a pus în lumină ideea donației. Pentru dumneavoastră, din contră, trăsătura marcantă a fenomenului e faptul de a fi insesizabil...

M.R: Da, cred că principiul donației e destul de înșelător. În experiență, ceea ce se dă cu evidență este tot timpul ceva mai degrabă sterp. În timp ce experiențele profunde pe care le putem avea, cea a timpului, a corpului, a celuilalt, sunt experiențe ale insesizabilului, a ceva ce este întotdeauna în exces. Partea esențială a fenomenelor rezidă în ireductibilul lor caracter luminos, efemer, instabil.

P.M: Faceți parte din puținii fenomenologi care s-au confruntat cu ipoteza științelor umane care valorizează marile structuri inconștiente, cu prețul experiențelor conștiinței. Ce idei ați preluat din asta?

M.R: Faptul necesar e ca gândirea să păcălească matricile simbolice care dau sens experienței noastre și o pun în formă. Fără această viclenie, simbolicul se reduce la o mașinărie care se învâрте orbește. Care este sensul pe cale de a se forma? Când eu vreau să zic ceva, eu știu deja ce am de zis și, totuși, nu voi putea ști cu siguranță decât atunci când îmi voi aminti, după ce o voi spune, că în ceea ce am zis este exact ce plănuiam să spun. Din această perspectivă, limba, instituită simbolic, poate fi un obstacol: ea dirijează și îngheață ceea ce ar trebui să fie o invenție perpetuă. Poetul ajunge să se joace cu limba, reușind să inventeze o nouă expresie pentru gândirea sa. Mai sunt și alte momente în care, din contră, cuvintele vin ca o absență – se simte ceea ce se vrea a fi semnificat, dar nu se ajunge la exprimarea prin cuvinte. Este această tulburare, această mișcare din interiorul cuvintelor, în cadrul discursului, care face ca instituirea simbolică (aici limba) să trăiască și o pune în rezonanță cu câmpul experienței trăite. Dacă cuvintele sunt perfect fixe, noi nu facem decât să dăm randament într-un sistem. Este credința stupidă a cognitiștiștilor care vor să situeze lucrurile în creier, un calculator imens care funcționează prin încercări succesive și optimizarea rezultatelor. Trăim într-o epocă în care ideologia neoliberală a performanței aplicate pe limbaj și conștiință se instaurează, triumfătoare.

P.M: Ați scris mult despre sublimul ca deschidere către enigma care este condiția umană. Ce este acesta?

M.R: Este raportul la transcendent care se naște în fața nelimitatului. În *Critica facultății de judecare*, Kant susține că, în fața fenomenelor naturale precum uragane, vulcane sau furtuni, dacă suntem în siguranță, cel puțin, avem sentimentul crescând al propriei insignifianțe fizice și al grandorii noastre etice. E experiența a ceea ce se află în om și îl depășește pe om. Sunt câteva lucruri în noi care ne depășesc în mod absolut și a căror senzație o avem în momentul sublimului, dar pe care nu o putem imagina sau concepe. Ea scapă reprezentării: un dincolo care nu este nici spațial, care nu se află între limitele Universului și, mai presus de toate, nu poate fi redus la Dumnezeu unei religii. Acesta

introduce în tot ceea ce este determinat, un factor de indeterminare. Ceea ce face ca experiența umană să nu poată să adere la ea însăși.

P.M: Fiecare are un asemenea raport cu sublimul?

M.R: De regulă, așa ar trebui. În fapt, nu știu să spun. Există, de asemenea, ceea ce numesc sublimul negativ. Am cunoscut persoane care, privind cerul înstelat, au fost terorizate, pradă unei crize de angoasă. În fața incomensurabilului ceresc, individul poate avea senzația că nu este decât un punct într-o infinitate de alte puncte. Se simte dizolvat, absorbit de acest loc fără locații [*lieu sans lieux*]. Sublimul este o experiență în care îmi dau seama de ceea ce eu trăiesc, dincolo de determinațiile mele reale și simbolice. Aici mă pot pierde.

P.M: Este ceva atât de pasager și de fundamental...

M.R: Sublimul este un moment care scapă timpului, n-are nici trecut, nici viitor. Când Descartes vrea să explice cum Dumnezeu (acela al filozofilor) a creat universul, invocă o instanță eternă, în afara timpului. „Faptul că eu am fost într-un moment trecut, nu urmează că eu sunt acum, iar faptul că eu sunt acum nu urmează că voi fi, în viitor.” Asta e foarte tare. Descartes susține că, pentru a ști că exist nu este suficient să știu că părinții mei m-au conceput, ci trebuie ca gestul continuu al lui Dumnezeu, care creează spontan, să nu înceteze a crea existența. Momentul sublimului nu este nici înainte – în momentul nașterii mele sau într-un trecut „înghițit” – nici în viitor, într-o iluminare finală improbabilă. El e într-un timp care scapă timpului. Și încă, ceva se petrece în experiență care e acompaniat de afectivitate – de juisare sau teroare. Este un prezent efemer, pe care l-aș compara unei stele căzătoare, un fel de pălpăire între această afectare, dispariția și reînvierea ei. Toată vara, aici în Provence, privesc seară de seară cerul înstelat. În unele seri, ceva se petrece. Ca o străfulgerare. O temporalizare efemeră. Dar când îmi zic: „Este Carul Mare” s-a și încheiat. Mă aflu deja în simbolic. Constelațiile sunt un frumos exemplu al instituirii simbolice. Împărțim cu chinezii același cer, însă nu aceleași constelații... Sublimul e situat la sursa simbolicului, însă e parte a unui alt ordin.

P.M: Există de asemenea și experiențe colective ale sublimului, precum Revoluția franceză.

M.R: În cadrul Revoluției franceze, sublimul ține de un moment foarte scurt din punct de vedere al timpului istoric: una, două sau trei zile, nu mai mult, în care reperele simbolice clasice se năruie. Actorii se surprind făcând lucruri de care până atunci nu se simțeau capabili. Și însăși comunitatea simte, din punct de vedere emoțional, că nu se mai are pe ea în vedere, ci anumite idealuri care o depășesc: revoluția, patria, națiunea. Câteva lucruri de genul unei comunități utopice se manifestă: nu se mai găsesc doar monade solitare, față de condiția noastră.

P.M: În ultima dumneavoastră carte, *Variations sur le sublime et le soi*, încercați un fel de genealogie a binelui și a răului plecând de la experiența holding-ului [în franceză *giron*, însemnând *poală* – ține de conceptul „capacității de holding“], descrisă de psihanalistul britanic Winnicott. Puteți explica sensul acestei analize?

M.R: Ceea ce eu numesc holding transcendental este scena originară a raporturilor dintre infant și mama sa, în care se derulează „evenimente” foarte importante. Cum explică Winnicott, nu e de ajuns ca o mamă să fie bună doar de dragul de a fi. Inițial, are loc o ambiguitate și o reversibilitate imprevizibile între iubire și ură. Mama nu-și hrănește copilul doar din datorie. Ea îi transmite propria umanitate, prin alintări, prin variațiunile vocii, care, în schimb, dau naștere afectivității și preistoriei limbajului, adică gângureala infantilă. Este momentul primului raport uman, împreună cu schimbul de priviri. Însă acest joc al privirilor poate fi viciat de la origine. Multă vreme am fost de părere că privirea nu poate minți. Însă am descoperit că poate, citind *Poezii de șapte ani* a lui Rimbaud: „Era grozav. Ea avea privirea albastră – care minte!”. Ce înseamnă asta? În poezie, băiețelul se joacă cu amicii săi de rang social inferior. Maică-sa, ținând hățurile bunei-purtări, consideră că ea e de un nivel superior și caută să-l scoată din compania acestor coate-goale. El crede că o face din dragoste, dar se înșală – privirea maternă minte. Întâlnirea privirilor poate de asemenea să nu aibă loc: ceea ce numesc, după La Boétie, o întâlnire ratată, care reprezintă o traumă pentru copil și poate duce chiar până la psihoză. Această deformare originară a afectivității face, prin ricoșeu, ca privirea infantului să mintă, transformând paradisul în infern, iubirea în

ură. În cazul acesta, nu numai posibilitatea sublimului este distrusă: el devine negativ sau imposibil (rămânând doar angoasa unei pierderi iremediabile). Din această reversie a locurilor, trag concluzia că omul este o ființă fundamental ambivalentă. Generațiile precedente au reușit să scape angelismului care ridică în slăvi, fără nuanțe, „bunătatea” în raport cu ceilalți, căci au cunoscut războiul. Astăzi, înotăm în minciuna corectitudinii politice. O poliție a limbajului, o formă latentă de totalitarism al gândirii ne stingherește. Trebuie să reușim să detectăm originea răului, deseori ascunsă în inocență și câteodată în frumusețe, cum lasă să se înțeleagă Baudelaire în *Florile răului*. Frumusețea și binele sunt fundamental ambigue.

P.M: Nu sunteți dumneavoastră în căutarea paradisiului pierdut al Naturii, asemenea lui Jean-Jacques Rousseau?

M.R: Ceea ce mă apropie de Rousseau este ideea inocenței binelui și a răului. Inocența se potrivește mai bine condițiilor distructive, ca ura, decât condițiilor constructive, ca iubirea. Aceste condiții se joacă într-o manieră inocentă. O mamă trebuie să fie „suficient de bună”, după expresia lui Winnicott, însă nu e suficient ca ea să vrea să fie bună doar de dragul de a fi. Aceiași mamă poate produce firi diferite, având aceleași intenții. Este formula genială a lui Nietzsche a „inocenței devenirii”. Totul în noi este în devenire, în profunzimile afective, și această devenire este inocentă.

P.M: Scrieți că melancolia este condiția gândirii. De la Aristotel la Heidegger, sunt foarte mulți filozofi cu temperamente melancolice. Este și cazul dumneavoastră?

M.R: Eu am un temperament mai degrabă melancolic, însă nu știu dacă toți filozofii sunt așa. Este un exemplu care îmi provoacă confuzie, cel al lui Spinoza. El întruchipează bucuria, beatitudinea. Cred că toți filozofii trec prin același locuri ale interogației, în maniera proprie. Asta face ca filozofia să fie transistorică. Pentru a relua imaginea escaladării, singura schimbare o face punctul de intrare care e diferit în funcție de situația istorică și de singularitatea filozofilor.

(interviu preluat și tradus din revista *Philosophie Magazine*, de către pseudo-reporterul nostru, traducătorul neauturoziat, B. Dan Burghiu)

16 « J'aime ». [Inscription pour voir ce qu'aiment vos amis.](#)

B. Dan Burghiu

sâmbătă, august 4, 2012

[4 comentarii »](#)

4 comentarii la articolul „Marc Richir: „Acest ne-loc mă bântuie...”

Bogdan Sabin Ivan, în [august 6th, 2012 la 13:16](#) a spus:

O mică problemă de traducere în micro-citatul din incipit: « L'énigme du sens est qu'il se perd plus facilement qu'il ne se gagne et qu'il n'en existe nulle part de maître »/ „Enigma sensului este că el se pierde mai ușor decât se câștigă și că nu există fără maestru”. Ultima parte a frazei ar putea fi corectată în felul următor: „și că nu există nicăieri vreun stăpîn”.

B., în [august 6th, 2012 la 14:09](#) a spus:

Mă întrebam eu dacă cineva o să confrunte cu originalul.

Valeriu Cuc, în [august 6th, 2012 la 14:16](#) a spus:

Vă dau dreptate. Această variantă i-am sugerat-o eu și încă un coleg dlui Burghiu, însă el nu și nu. Astfel, considerând că noi doi nu ne pricepem prea bine la franceză, am lăsat așa. Am să modific eu și am să-l mustru pe traducător. Vă mulțumesc pentru intervenție!

Bogdan Sabin Ivan, în [august 6th, 2012 la 22:49](#) a spus:

Efortul d-lui Burghiu merită mai degrabă salutat și încurajat, opțiunile de traducere (chiar în cazul unor limbi atât de apropiate) rămânând provizorii și ascunzând uneori opțiuni sau quasi-opțiuni filozofice. M-aș bucura dacă vom găsi timpul să discutăm mai pe larg despre

unele dintre aceste probleme (cea ridicată de traducerea conceptului de „giron”, bunăoară).
Bon courage!

Lasă un comentariu

Prenume și nume (obligat-forțat)

Mail (rămâne între noi) (obligatoriu)

Pagină de web (dacă ai - nu-i musai)

« Mai vechiul **Furtuna nr. 5**

1. „Faptul de a vedea și de a face vizibil ceea ce se află deja în raza privirii” sau „a ridica în orizontul privirii și, apoi, a fixa ceea ce a fost văzut” (Heidegger M., 244, Wegmarken, Gesamtausgabe, Band 9);
2. Jurnalul Facultății de Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”;